

SİYASİ BİLİMLER ve HUKUK

Âmme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu

Yazan : Prof. Dr. Yavuz Abadan

I — Konu ve Kapsamı :

A — Üniversite ve Fakültelerimizde reform ihtiyacı ve devrimizin isterlerine uygun ilmî bir gelişme ve ilerlemeyi sağlayacak ders programları konuları üzerinde durulduğu bu günlerde, özellikle temsil ettiğimiz âmme hukuku dalının kapsamı, öğretim metodu meselesini mukayeseli bir incelemeden geçirmeyi lüzumlu ve faydalı buluyoruz. Bilindiği üzere, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerimizin ders programlarında bağımsız bir bilim dalı halinde «Âmme Hukuku» yer almış bulunmaktadır. Bunlardan en genci olan «Ankara Hukuk Fakültesi», 1965 yılının 5 Kasım'ında kırkıncı; önce «Mülkiye» adıyla kurulup 1950 de Ankara Üniversitesine katılan en yaşlısı ise aynı yılın 4 Aralık'ında Yüzaltıncı Yıldönümlerini kutlayacaklardır. Bu bakımdan Fakültelerimizde okutulan «Âmme Hukuku» dersleri, kırk ile doksan yıl arasında değişen bir geçmişe sahiptir.

Şu kadar ki bu uzun süre içinde ne Fakültelerimizde okutulması gereken âmme hukuku derslerinin kapsamı ve dozu, ne de komşu dallarla sınırları konularında âhenkli bir görüş ve uygulama birliği doğmamıştır. Bu yüzden her meslekdaş, kendi takdir ve anlayışına uygun bir ders programı uygulamış, -halk deyimiyle- kendi bildiğini okumuştur. Yazarın 1926-29 yıllarında İstanbul Hukuk Fakültesinde Âmme Hukuku Hocasından öğrendiği, genel olarak «kuvvetler ayrılığı ilkesi» ne dayanan devletin yasama, yürütme ve yargı görev (o günün terminolojisi ile ufûle) leri hakkında açıklamalardı. Hukuku, Durkheim'in sosyolojik metodu ile ele almak davasını güden hocamız, ikinci dersi olan «Hukuk-u Esasiye» bahislerinde de aynı bilgileri -Türk Âmme ve Esasiye Hukukuna dokunmaksızın- tekrarlardı. Çoğu, rahmete kavuşan eski hocalar, aynı dar çembere bağlı ve sarılı kalmayı tercih etmişlerdir. «Dar - ül - Fünun» u lağvederek İstanbul Üniversitesini kuran 1933

Reformundan sonra, kendileriyle on yıl boyunca meslekdaşlık mutluluğuna kavuştuğum «Âmme Hukuku» nun yabancı ve yerli öğretim üyeleri, bahsi geçen çemberi kırarak, istilâcı -terim için özür dilerim -bir genişleme eğitim politikasına sarıldılar. Prof. Charles Crozat Âmme Hukuku öğretiminin konusunu, klâsik çağdan hattâ daha öncesinden zamanımıza kadarki gelişimi kapsayan, ancak genel esaslar üzerinde mihraklaşan bir genişliğe yöneltti. Esaslı bir bibliyoğrafyaya dayanan kısa ana çizgiler halinde sunduğu Âmme Hukuku Dersleri programının genel başlıkları şunlardır :

1 — Başlangıç, 2 — Çin, 3 — Hind, 4 — Mısır, 5 — Yunanistan, 6 — Siyasî Teoriler, 7 — Roma, 8 — Roma'dan kaynak alan siyaset, hukuk ve devlet teorileri. (1) İsa'nın doğumundan 1766 yıl öncesinden başlayarak zamanımıza uzanan en az 3500 yıllık bir gelişimi 200 kitap sahifesine sığdırmanın ilgi ve övgüye lâyık bir başarı olduğu şüphe götürmez.

1941 Yılından itibaren Prof. Chrozat'ın öğretim faaliyetine, eski dost ve meslekdaşımız Prof. Dr. Recai G. Okandan (o tarihte henüz doçenttir), kürsü profesörünün «göstermek lütfunda buldukları güvenin neticesi olarak», Umumî Âmme Hukukunun «Devlet ve Devlet Doktrinleri» bahsinin okutulması göreviyle katılmıştır. Okandan, «İç Âmme Hukukunun müstakil bir dalını teşkil eden Umumî Âmme Hukuku kurlarının» **ilmî kadrosunu** öğrencilerin bu konudaki malûmatının daha esaslı ve daha sağlam temellere dayandırılmasını mümkün kılmak gayesiyle, devletin içtimaî ahlâkî, siyasî, felsefî, ve hukukî cephelerinin **tarihî bir gelişme seyri içinde tetkiki** görevi ile tanımlıyor. (2).

Bu andan itibaren «Âmme Hukuku» öğretimindeki genişleme politikası, otuzbeş yüzyılı kapsayan tarihî gelişimin ana çizgi ve problemleri ile yetinmiyerek, «Umumî Âmme Hukukumuzun Ana Hatları» başlığı altında Osmanlı İmparatorluğunda her daldaki Âmme Hukuku müesseselerinin gelişim ve oluşumlarını inceleme ve okutma hedefine yöneldi. (3). Haftada iki ile dört saatlik zaman

(1) Ch. Chrozat'ın 1938 yılında yayınladığı «*Âmme Hukuku Dersleri*» kitabının fihristine bakılsın. İstanbul Cumhuriyet Matbaası, S. 199-201. Müellif aynı plân çerçevesinde 1944-1946 yıllarında kitabının yeni baskılarını yayınlamıştır.

(2) Recai G. Okandan, «*Umumî Âmme Hukuku*» Kenan Matbaası 1964. Önsöz, S. V.

(3) Recai G. Okandan'ın 1942 den bugüne kadar aralıksız yayınlanan «*Umumî Âmme Hukuku*» ve «*Umumî Âmme Hukukumuzun Esasları*» kategorileri altında çeşitli başlıklar taşıyan ciltlerin sadece fihristleri büyük ölçüde 70 sahife

çerçevesi içerisine insan kuşaklarının çağlar süresince sürüp giden sosyal, siyasî ekonomik fikrî gelişim ve oluşum safhalarını bir özet halinde de sığdırabilme ve bunları öğrencilere anlatabilme cesaret ve azmini gösteren meslekdaşlarımıza hayranlık duygularımızı belirtmek bir kadirşinaslık borcudur.

Bu nokta da asıl çözülmesi gereken sorun, ders programlarımızda «Âmme Hukuku» başlığıyla yer alan bilgi dalının, gerçekte hangi ilmî disiplin ve bilgi dalı ile ne ölçüde ilgili olduğunu belirtme ve açıklama zorunluğudur. Bunun için de herşeyden önce, hukuk bilgisi alanında, özel ve kamu hukuku ayırımının temeline inmek gerekir. Bu konuda hukuk fenomenini sosyolojik görüş açısından ele alan Durkheim, Duguit gibi otoriterler, ferdî görüş açısından özel, ancak sosyal etkileri sebebiyle kamu alanına giren hukukî münasebetler arasında bir ayırım yapmanın, ilmî görüşe aykırılığını savunmuşlardır. Oysa ki, hukukî teori açısından bu ayırımın kökleri, - kutsal din kitapları bir yana bırakılırsa - bugünkü modern dünya hukukunun temel ilkelerini yaratıp geliştiren Roma Hukuku anlayış ve sisteminde aranmak gerekir.

Gerçekten ilk defa Prenslük «Prinzipat) devrinin (İsa'nın doğumundan 27 yıl önce başlayıp 284 üncü yıla kadar sürmüştür) ünlü hukuk bilgini Ulpianus, Medenî Hukuk (ius civile) ile, Devlet ve Âmme Hukuku (ius publicam) ayırımını ortaya atmıştır. Ona göre, ilk alan, fertlerin fertlerle yahut ferdin özel yararı ile ilgili toplum münasebetlerini düzenleyen kaidelerden kuruludur. Buna karşılık, Kamu Hukuku, vatandaşlarla devlet arasında Roma siyasî yaşayışının şekil ve şartlarını belirten kaideler toplamıdır. (4).

B — Böylece hukuk bilimi açısından aydınlanan ayırımın ana problemi, Âmme anlamına nelerin girdiğini belirtme mihrakında toplanmaktadır. Yukarıdaki klâsik tanımlamanın açıkladığı üzere, Kamu Hukuku, özel hukukun karşıtı olan kaideler bütünü ve sistemidir. Bu vasıfla da en azından iki, zaman zaman da üç taraflı bir münasebet örgütü, hukukî düşüncenin temel unsurudur.

tutmaktadır .Bu velud çalışmanın devam etmekte olduğu inancı ile kitaplarında yer alan konuların bu denemede tesbid edilip değerlendirilmesi çabasından vazgeçilmiştir.

- (4) Aynı ayırıma kutsal din kitaplarında da rastlanmaktadır. Şu kadar ki, Ulpianus'un «Digesta» ya geçen yukarıdaki ayırım ve tarifi, hukukî tekniğe en uygunu ve konuya ışık tutandır. Ayrıca bakınız : Yavuz Abadan, *Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. Ankara 1952, Sh. 62.

Özel hukuk münasebetlerinin tarafları, fertlerle fertlerdir. Öyle ki devlet, özel hukuk münasebetlerine katıldığı halde, eşit haklara sahip bir kişi olarak, fert durum ve statüsünü kabullenme zorundadır. Buna karşılık Kamu Hukuku münasebetlerinin tarafları, devletle devlet yahut devletle vatandaş vasfını taşıyan ferttir. Kamu Hukukunu, özel hukuktan ayıran başlıca ölçü, hukukî münasebet tarafları arasındaki bu farklılık ve özelliştir. Kamu Hukuku münasebetlerinde taraflardan en az birinin devlet veya bir devlet olması zorunluğu, bu alanda devletin esas vazgeçilmez unsur ve en büyük tüzel kişi olarak mutlaka ve ön plânda yer almasını gerektirmektedir. Bu bakımdan devlet varlığı ve düzeni hesaba katılmaksızın, Âmme Hukukundan bahsedilemez.

Özel ve Kamu Hukuku arasında ikinci ayırım kriteri, müeyyide farklılığıdır. Özel hukuk kaidelerine aykırı hareket, ecir yoluyla düzeltilir. Kamu Hukuku normlarına riayetsizlik ise cezayı dâvet eder. Bundan başka her iki hukuk dalının dayandıkları prensiplerle güttükleri gayeler arasında da önemli farklar ve değişiklikler vardır. (5).

Hukuk literatürümüzde Kamu Hukuku, beş ana disipline bölünmektedir :

1 — Geniş anlamda Kamu Hukuku, 2 — Anayasa Hukuku, 3 — İdare Hukuku, 4 — Ceza Hukuku, 5 — Usûl Hukuku. Bu ayırımın başında yer alan ve genel plânda Kamu Hukukunun ana ilkelerini kapsayan Kamu Hukuku bilim dalı, hukuk literatürümüzde ve ders programlarımızda bağımsız bir öğretim konusu olarak yer almış bulunmaktadır. Ayrıca geriye kalan diğer dört disiplin de, hukuk doğmatığının özel konuları olarak adlarını taşıdıkları bilim dallarınca incelenmekte, yukarıda zikri geçen Fakültelerimizde geniş ölçüde okutulmaktadır.

Kamu Hukuku bilimlerinin başında yer alan geniş anlamda «Umumî Âmme Hukuku» terimi, Fransızca «Droit Public», İngilizce «Public law» karşılığı olarak dilimize yerleşmiş bulunmaktadır. Şurasını da belirtmek gerekir ki, Âmme Hukukunu belli bilim dallarına ayırma hususu da, gerek nazarî gerek tatbiki bakımdan -hattâ bölgelere ve millî özelliklere göre değişen- bir tartışma konusu olmakta devam etmektedir. Örneğin Alman Filozofu Kant Âmme Hu-

(5) Özel ve kamu hukuku grupları arasında ayırım ve kriterlerini belirten esas ve prensipler hakkında geniş tafsilat için bakınız : Yavuz Abadan, *Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Sh. 26 - 77.

kukunu, Devlet Huku, Ceza Hukuku, Devletler Umumî Hukuku, Dünya Vatandaşlık Hukuku olarak dörde ayırmaktadır. Hümanist bir hukuk anlayışının sonucu olan bu ayırım, Usûl Hukukunun Âmme Hukuku grubuna değil, özel hukuka mal edilmesi gerektiği tezini savunan Fransız görüşüne uymaktadır. Almanca'da bizdeki Âmme Hukukunun tam karşılığı olarak kullanılan «Öffenliches Recht» terimi bütün Kamu Hukuku dallarını kapsayan genel bir kavram olup bağımsız bir ders konusu değildir. Bu alana giren bilim dalları, başta «Devlet Hukuku» (Staatsrecht) olmak üzere, Türk Hukukundaki tasnife uygun olarak, «Anayasa Hukuku», «İdare Hukuku», «Ceza Hukuku» ve «Usûl Hukuku» dur. Ayrıca devleti, hukukî değil, siyasî ve tarihî gelişim açısından inceleyen «Genel Devlet Nazariyesi» (Allgemeine Staatslehre) ile «Devletler Umumî Hukuku» da bu gruba dahil sayılmaktadır. «Hukuk Felsefesi», iki yönlü olarak bir yandan Kamu Hukuku, öte yandan özel hukuk bilim disiplini sayılmaktadır. Şu noktayı da belirtmek gerekir ki, Almanya'da Üniversite Profesörleri, âmme hukuku veya özel hukuk kürsüleri öğretim üyeleri halinde iki gruba ayrılmakta, gruplar çerçevesinde kalmak üzere öğretimde sömestr'den sömestre değişebilen münavebe usûlu uygulanmaktadır.

Bu ışık altında Fakültelerimiz programlarında yer alan «Umumî Âmme Hukuku» nun kapsamını, diğer dallarda okutulanları tekrardan kurtarmak, komşu bilimler arasındaki sınırları, kesin çizgileriyle belirtmek gerekmektedir. Bunun nedenlerini birkaç nokta etrafında toplamak mümkündür :

1 — Son arkeolojik araştırmalar, insanlık ve ilk devletin kuruluşu ile başlayan medeniyet tarihinin, İsa'nın Doğumundan sekizbin yıl önceye uzandığını, vesikalara dayanarak isbat etme dâvasındadır. Haftada birkaç saatlik ders çerçevesi içerisine onbin yıllık hukukî, siyasî ve tarihî gelişimin ana hatlarını değil, bahis başlıklarını bile sığdırma imkânı yoktur.

2 — Bu durum karşısında çağlar boyunca sosyal ve siyasî şartların etkisinde gelişen ütöpik devlet ve hukuk sistemlerinin gerçekleşme imkânından yoksun özelemlerinden kurtarılarak, endüstri ihtilâlinin açtığı yeni çığırın istek ve ihtiyaçlarına ışık tutacak modern bir hukuk ve devlet teorisine yönelmesi şarttır.

3 — Anayasamızda «Temel haklara dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti» (Md.2) olarak vasıflandırılan Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet ve hukuk düzeni anlayışında, yüz-

yıllar süren tarihî gelişimin ana ilkelerini ve dönüm noktalarını göz-önünde bulundurmakla beraber, temeli kendi sosyal gerçeklerimizden kaynak alan bir fikrî sistemi gerçekleştirme ödevi ile karşı karşıyayız. Bundan onüç yıl önce ısrarla belirttiğim gibi (6), tarihin derinliklerinden gelerek kudretli ve sürekli bir devlet kurma ve yaşatma başarısına ulaşmış olan Türk Milleti'nin, devrimizin şartlarına ve millî ihtiyaçlara cevap veren bir hukuk ve devlet felsefesi sistemini yaratma çabasında bütün sosyal ve siyasî bilimlerle birlikte Türk aydınlarının elele vermeleri gerekmektedir.

Devlet, Türk Millî Birlik şuurunun, iç ve dışa karşı bütünlük ve varlığını belirten bir hukuk düzenidir. Bu bakımdan millî devlet yapımızın maddî ve manevî temel dayanakları fikrî ve manevî varlıklarımızın derinliklerine gömülüdür. Buna göre hukuk ve siyaset teorikisi ve öğreticisi olarak görevimiz, çeşitli memleketlerde farklı eğilimleri temsil eden yazarların düşüncelerini, tercüme ve nakil yoluyla dilimize aktarmakla bitmemekte ve tükenmemektedir. Ana dâva, Türk devlet ve hukuk teorisinde, madde ile mânâyı, realite ile idealiteyi, nihayet metod ile muhtevayı ahenkli, içli, yaratıcı, sentezci bir gaye ve işbirliğine ulaştırmaktadır.

II — Genel Bilim Dalı Olarak «Âmme Hukuku» nun Kapsamı :

Bu açıklama gösteriyor ki Fakültelerimizde «Âmme Hukuku» dersleri, bütün kamu hukuku dallarının birleştirici genel prensiplerini öğretme maksadiyle yer almış bulunmaktadır. Şu halde geniş anlamda umumî âmme hukukunun, kendisine bağlı tâlî kamu hukuku dallarının spesifik konularına inmemesi ve dalmaması esastır. Bu görüş açısından geniş anlamda «Âmme Hukuku», devletin taraf teşkil ettiği bütün hukukî münasebetlerin, genel prensipler bilgisidir.

Ancak Devletsiz bir kamu hukuku tasavvuru olamayacağına göre, umumî âmme hukukunun ikinci ana konusunu, devlet fenomeni teşkil etmektedir. Nitekim Alman «Devlet Hukuku» (Staatsrecht) nun kapsamına giren başlıca konular; devlet kuruluşunun hukukî dayanağı, devlet ile mensupları arasındaki münasebetlerin hukukî temel ve şekilleri, devlet kudretinin vatandaşlara karşı sınırları buna karşılık yurtdaşların devlet iradesinin oluşumuna ve

(6) Y. Abadan, *Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri* : Güney Matbaacılık Gazetecilik Anonim Şirketi... Ankara 1952. Önsöz s. III.

kamu faaliyetlerine katılmaları ölçü ve imkânları mihrakında toplanmaktadır. Bu açıdan umumî âmme hukukunun başlıca konuları arasında, devlet organlarının çeşitleri, birbirleriyle ilişkileri, görev ve yetkileri, vatandaşların hak ve ödevleri yer almaktadır. Ayrıca devlet ve vatandaşlık münasebetlerini düzenleme ilkesi, devlet şekil ve rejimini belirtme bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Gerçekten liberalizm, demokrasi, totalitarizm rejimlerini devlet ile fertler arasındaki ilişkilerin, ayarlanma şekil ve dozu tayin etmektedir.

Aslında bütün bu bahisler, umumî âmme hukuku ile Anayasa Hukuku arasında paylaşılan konulardır. Bu sebeple umumî âmme hukukunun, sadece bütün kanmu dallarında müşterek prensiplerini genel çizgiler halinde aydınlatmakla yetinip esas konusu olan Devlet fenomeni üzerine eğilmesi gerekmektedir. Nitekim Siyasal Bilgiler Fakültesinde 1947 den beri öğretim sorumluluğunu yüklenip devam ettirdiğimiz «Âmme Hukuku» derslerinde önce kısaca «Âmme Hukuku» kavram ve ilkelerinin aydınlatılmasına çalışılmakta, sonra bu hukuk sistemi çerçevesinde devlet kavramına, devlet unsurlarıyla şekil ve görevlerinin incelenmesine, devletin kuruluşu hakkında men'şe, gaye ve mahiyet teorilerinin izahına geçilmektedir.

Bu iki ayırım, Ankara Hukuk Fakültesinde âmme hukuku derslerini okutan Prof. Nihat Erim ve rahmetli Dr. Muvaffak Akbay taraflarından da uygulanmıştır. Akbay, 1951 de yayınladığı, «Umumî Âmme Hukuku Dersleri» adlı kitabının birinci kısmında devletin men'şe ve mahiyeti hakkındaki nazariyeleri tarihî gelişim açısından yedi bölümde incelenmekte; ikinci kısımda ise «Devlet müessesesinin hukukî tahliline girişmektedir. Bu kısımda devletin halk, ülke, hâkimiyet unsurları geniş ölçüde hukukî bakımdan ele alınmakta, bu arada özellikle Kelsen normativizmi Duguit realizmi Hauriou'nun müessese nazariyesi üzerinde durulmaktadır. (6). Halefi Prof. Dr. Münci Kapanî ise devlet kavramı, devletin unsurları, devlet şekilleri ve fonksiyonları konularından sonra kamu hürriyetlerinin doktrin ve positif hukuk açısından gelişimine geniş bir yer ayırmaktadır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ikinci sınıfında «Âmme Hukuku»

(7) Akbay'ın 536 sahife tutan kitabının başına koyduğu tafsillatlı fihris 13 sahife tutmaktadır. *Umumî Âmme Hukuku* dersleri : Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Türk Anonim Ortaklığı, Ankara, 1951. s. III - XV.

derslerinin yukarıda belirtilen eski program çerçevesinde okutulması devam edilmektedir. Ancak eskiden dördüncü sınıfta başlayan şubeler ayırımının üçüncü sınıfa indirilmesinde sonra, bütün öğrencilerin devam zorunda oldukları birinci ve ikinci sınıflardaki derslerin saatlerinde bazı indirmelere ihtiyaç duyulmuş, bu arada Âmme Hukuku da haftada üç saatten iki saate indirilmiştir. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşından sonra kamu hürriyetlerinin kazandığı önem dolayısıyla, üçüncü sınıfın İdarî ve Siyasî Şubelerine müşterek okutulmak üzere haftada iki saatlik «Âmme Hürriyetleri» dersi konmuştur. Bunun gibi Fakültenin özel adı ve karakteri gözönünde tutularak, Dördüncü Sınıfın İdarî ve Siyasî Şubelerine yine müşterek okutulmak üzere hafta iki saatlik «Siyasî Fikirler Tarihi» dersi konmuş bu suretle İdarî ve Siyasî Şubeler öğrencilerinin kendi bilim dallarında derinleşmeleri imkânı sağlanmıştır. Aslında gerek Âmme Hürriyetleri, gerek Siyasî Fikirler Tarihi, diğer Fakültelerde «Umumî Âmme Hukuku» çerçevesine giren konulardır.

C — Bu durum, Umumî Âmme Hukukunun kapsamını her yönden genişleterek, öğretiminin belli konular üzerinde toplanıp sınırlandırılmasını güçleştirmektedir. Materyelin genişliği ve dağınıklığı, Âmme Hukukçuları arasında, öğretimin nitelik ve gayesi bakımından, bir görüş birliğine ulaşmayı, âdeta imkânsız kılmaktadır. Bu yüzden yazımızın başlangıcında belirtildiği ve örnekleriyle gösterildiği üzere, yurdumuzdaki Âmme Hukuku öğretiminde, gerek kapsam, gerek amaç bakımından, müşterek bir usûl ve tutum üzerinde birleşilememektedir. Kara Avrupası Üniversiteleri, özellikle Fransa'da «Droit Publique» i, sadece Kamu Hukukunun genel prensipleri ve devlet probleminin hukukî yönünü inceleme açısından değerlendirmektedirler. Almanya'da ise Devlet Hukuku (Staatsrecht) ve Umumî Devlet Nazariyesi (Allgemeine Staatslehre) adlarını taşıyan iki ayrı ders, devlet fonomeninin hukukî ve siyasî yönlerini incelemek suretiyle birbirini tamamlamaktadır.

Birleşik Amerika'da ve Anglo-Sakson kültür çevrelerinde, devletle ilgili sorunlar, daha çok bir siyasî oluşum vetiresi (süreci) halinde ele alınmaktadır. Görülüyor ki ders programlarımızda «Umumî Âmme Hukuku» adıyla yer alan bilgi dalının kapsam ve sınırları konusunda, dış ortam çevrelerinde de ana çizgileri kesinleşmiş bir anlayış birliği yoktur. Nitekim Âmme Hukukunun konusu ve metodu üzerinde yetkili incelemelerde bulunan Alman Hukukçusu, Richard Thoma, bir yandan Umumî Âmme Hukukunu, «devle-

tin kuruluş ve faaliyetlerini düzenleyen, hukuk kuralları sistemi olarak» tanımlarken, öte yandan gerçek anlamda hukuk bilgisinin sadece müsbet hukuk kaidelerini dogmatik bir sisteme bağlamakla yetinemiyeceğini, tarihî, siyasî, felsefî ve sosyolojik görüş açılarından da problemi ele alması gerektiğini savunmaktadır. (8).

Jerusalem ise, aynı yetkili «bilgin»in kanaatına dayanarak, Devlet nazariyesinin çeşitli bilgi dallarından gelişigüzel toplanmış bir Konglomera (9) haline geldiğinden, «herkesin keyfine göre devlet nazariyesinden istemediklerini çıkarıp istediklerini ilâve etmek hakkını kendinde görmesinden» yakınmaktadır (10). Aslında bu durum, Âmme Hukukunun temel unsuru olan Devlet kavramının, üç ayrı görüş açısından yorumlanıp incelenmeye elverişli olmasının tabii bir sonucudur.

Gerçekten «Umumi Âmme Hukuku» nun değişmez ve vazgeçilmez elemanı olan hukuk ve devlet konusundaki bilgiler, herşeyden önce ikinci (düalist) metod açısından birbirinden farklı iki ayrı yöne bölünmüştür. Hukuk teorisinde idealist yön, İlkçağ aydınlanmasının «Tabii Hukuk» dâvasıyla başlar. Bu çağrı açan ilk düşünürün, «İnsan herşeyin ölçüsüdür» formülü ile ilgili ve değer yargılarının kaynağını, ferdî akla dayandıran Protagoras (M. Ö. 485 - 411) olduğu şüphesizdir. İlkçağ aydınlanmasının felsefî düşünce ilkelerini hukuk alanına aktaran ünlü Roma Hukukçuları ise, müsbet anlamda hukuk biliminin temelini atmışlardır.

İdealist anlamda devlet ve siyaset teorisinin ilk kurucusu ise, Türkçede Eflâtun diye tanınan Platon (M. Ö. 485 - 411) dur. Politeia adını taşıyan ilk eserinde Platon, ideal bir devlet tasvirinin şemasını çizmiştir. Eski Yunanca'da Polis, halk çoğunluğunca yönetilen bir «Şehir Devleti» dir. Platon bahsi geçen eserinde, vatandaşlık (Bu terimi bugünün şartlarına ayarlamak gerekirse hemşehri-lik) erdemine dayanan adalet ilkesiyle en iyi devlet anlayışının gerçektekeşeceği umuduna kapılmış ancak Siraküs'lü Kral II. Dyon-

(8) Richard Thoma «*Alman Devlet Hukuku El Kitabı - Handburch des Deutschen Staatsrechts*» Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1930, Cilt : 1, s. 4 - 5.

(9) Aslı Lâtince olan Konglomerat terimi tabii kanun ve etkile birbirine bağlanmış taş parçalarının birleşmiş halini anlatır. Burada manevî birimler alanında çeşitli unsurların karışık şekilde birleştirilmiş olması anlamına gelmektedir.

(10) Franz N. Jerusalem - «*Devlet Nazariyesinde Metod Problemi*, Das Problem der Methode in der Staatslehre Archiv des Öffentl. Rechts. 1928, Cilt 54, s. 161 ve sonrası.

sius'un devlet işlerinde müşavir olarak dâvetinin olumsuz sonuçlanmasından doğan hayal kırıklığı ile ideâl devlet kavramından hukuka bağlı devlet anlayışına kayma gerekliliğini duymuştur. (11). Bununla beraber Platon'un «Politeia» sı çağlar boyunca, gelişip değişen fikri, siyasî ve sosyal akımlara ayarlanan ideâl devlet tasarılarının (Ütopyaların) ilk örneği olmak değerini bugün de muhafaza etmektedir.

Buna karşılık «Akademie» deki yirmi yıllık öğrencilik süresinde, kendisine düşünce özgürlüğünü, usanmadan gerçeği araştırma sevgisini, fikrî ve manevî değerlerin üstünlük ve önceliğini aşılamaaya çalışan hocasına ömrü boyunca bağlı kalan Aristoteles (Aristo) ampirik gözleme, olayların objektif ve realist bir görüş açısından incelenmesine verdiği önemle metod bakımından Platon'dan ayrılmış, 158 Anayasa üzerinde yaptığı araştırmalara dayanan «Politika» sı ile gerçekçi siyaset biliminin temelini atmıştır. (12).

Görülüyor ki, siyasî teorinin gerek idealist, gerek gerçekçi yönde iki kurucusu, devlet kavramını, ilkçağın hemşehriler çoğunluğu tarafından yönetilen Polis (Şehir Devleti) temeli üzerine oturtmuşlardır. Bu terim, Roma'ya «Civitas» olarak geçmiştir (13). Bundan sonra siyasî kuruluşlar, şehir sınırlarını aşarak ülke devletleri haline geçince, sosyal ve siyasî yapıda hâkim ana unsura göre değişen çeşitli adlar almışlardır. (14). Yeniçağın ilk önemli siyaset teorikisi olan Nicolo di Bernardia dei Machiavelli (1469 - 1527) ise, 1532 de yayınlanan «Il Principe» sinin (15) ilk cümlesin-

-
- (11) Platon'un siyaset teorisine bağlı kalmakla beraber hukuka da pay ayıran ikinci önemli eseri, «Kanunlar = Nomei» adını taşımaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek için, «Devlet Felsefesi» s. 13 ve sonrasına bakılabilir. Yavuz Abadan, *Devlet Felsefesi*, Ajans Türk Matbaası, 1959.
- (12) (322 - 384) Aristoteles M. O. 384 - 322 ve eserleri hakkında tafsilât için yukarıda zikri geçen esere müracaat edilebilir. s. 38 ve sonrası.
- (13) Civil, medenî ve şehirlî Civilisation medeniyet ve uygarlık anlamında bu kökten üretilerek Fransızca'da bugün de kullanılmaktadır. Siyasî literatürümüzde Polis ve Civitas'ın karşılığı olarak kullanılan terim «Site» dir. İtalyanca'da Citta, İngilizce'de City, bugün de şehir anlamını yansıtmaktadır.
- (14) Bunların başlıcaları, Cumhuriyetle idare şeklini belirtmek üzere önceleri Roma'da, sonra da Fransızca'da teknik terim olarak yerleşen Res Publica veya République; geniş halk kitleleri ve ülkeler üzerinde hâkimiyet anlamına gelen Imperium (İmparatorluk) ile Dominiumdur. Ortaçağ Jermen Devletleri bu son iki terimin karşılığı olarak «reich = Regnum» tâbirlerini benimsemişlerdir.
- (15) Il Principe'nin Türkçemize biri Haydar Rifat, diğeri Yusuf Egeli tarafından «Hükümdar» başlığı ile yapılmış iki tercümesi vardır.

de «Statti» diye adlandırdığı «Devlet» e bugün hemen dünyanın benimsenme yolunda olduğu tarafsız genel terimi kazandırmıştır (16).

Bu yoldan bağımsız bir bilim dalı haline gelen «Devlet Teorisi» ile «Siyaset» kavramı arasında derinliğine inildiği ölçüde farkına varılan bir ayrılma olmuştur. Gerçekten artık siyaset, devlet bilim ve nazariyesinin uygulanma ile ilgili özel ve pratik bir dalı olarak kabul edilmektedir. Buna göre siyaset, gayeler bilimidir. Başka bir deyimle siyaset, Devletçe güdülmesi gereken belli hedeflerin gai görüşle ulaşmasına yönelen, dolayısıyla devletteki durum ve münasebetlerin tenkitçi bir açıdan değerlendirilmesi imkânını sağlayan tatbikî bir bilim dalıdır. Bu anlamda «Devlet nazariyesi, bilgi yargıları; siyaset ise değer yargıları alanıdır» (17).

XIX uncu Yüzyılda siyaset ve devlet ilimlerinin Macliavelli'nin etkisiyle iki bağımsız bilim dalı halinde ayrılması, klâsik İlkçağ siyasî teorisinin, devlet kavramını, hukukî, siyasî, iktisadî yönleriyle bir bütün halinde kavrama çabasını, endüstri çağının isterlerine uyan bir uzmanlaşma istikametine yöneltti. Bu ara siyaset ilmi, özel ve dar anlamda devlet gayelerinin gerçekleştirilmesi amacına yönelmiş pratik bir bilim dalı -başka bir deyimle- bir «idare san'atı» olarak müsbet ilimler alanından manevî ilimler grubuna aktarıldı. Bunun bir sonucu da XX inci yüzyıl başlarında özellikle Almanya'da sosyal ve siyasî teorilerin, 1 — Devlet Hukuku, 2 — Sosyal Devlet Nazariyesi 3 — Siyaset başlıkları altında üçe ayrılması oldu.

Bu durum günümüzde «Umumî Âmme Hukuku» konusunun çeşitli memleketlerde hâkim olan eğilimlere göre, üç ayrı görüş açısından ele alınması, ancak belli ülkelerde karmaşık bir öğretim sisteminin uygulanması sonucuna ulaşmış bulunmaktadır :

(16) Roma'nın son devirlerinde «Status», rejimi, büyüklüğü ne olursa olsun çeşitli şehir ve ülke devletleri için zaman zaman kullanılır bir terim haline gelmiştir. Daha önce Ulpianus, sadece Roma Devletini anlatmak üzere, ünlü «Âmme Hukuku Roma Devleti, Özel Hukuk ise fertlerin menfaatleri ile ilgili hukuktur» ayırması ile, Status terimini kullanmıştı. Bununla beraber İtalyanca'da belli bir durum anlamına gelen stato kelimesine ilmî değerini kazandıran ve onu hemen bütün dillerce benimsenen modern devlet terimi itibarına kavuşturan Machiavelli olmuştur. Gerçekten Ilprincipe'den sonraki yüzyıllar süresince Status- Stato tâbiri, devlet kavramını belirten teknik terim olarak, Fransızca «Etat» İspanyolca (Stado), İngilizce (State), hatta İslâm dillerine geçmiştir.

(17) Bakınız, = Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, = *Umumî Devlet Nazariyesi* 3 üncü baskı, Berlin, Verlag Von O. Hâring, 1914, s. 13.

1 — Kara Avrupası'nın da «Umumî Devlet Hukuku» dolayısıyla «Devlet Nazariyesi» öğretiminde hukukî görüşün üstünlük ve önceliği günümüzde de devam etmektedir. Bu tutumun Avrupa'da 1500 yılında tamamlanan ve »Usus Modernus Pandaktarum« (Pandektlerin modern şartlara ayarlanması) temeline dayanan Reception (Roma hukukunun iktibas) olayına ne ölçüde dayandığı tartışması, bu küçük denemenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak şurası var ki, devlet denen varlık, kanunlar ve nizamnamelerle belirtilen hükümler çerçevesinde faaliyetlerde bulunan vatandaşlar topluluğudur. Bu hükümlerse, devletin kendi sınırları içinde yaşayanları uymaya zorlayan hukuk kaideleridir. Devleti, hür dilekle kurulmuş diğer birleşme ve uzlaşmalardan ayıran özellikte budur.

Bu gerçek, devlet karar ve iradesinin, kanun ve hukuk bakımından bütün diğer sosyal ve siyasî kuruluşların iradelerine üstünlük ve önceliğini belirten normlara dayandığını göstermektedir. Vatandaşlara uyma zorunluğunu yükleyen bu kaidelerin, kimin tarafından nasıl yapılıp değiştirileceğini, ne şekilde uygulanacağını her memleketin Anayasası belirtir. Anayasa ise, bütün yaşama, yürütme ve yargılama organlarının yetki sınırlarını, çalışma usûllerini, ana çizgileriyle tesbit eden en üstün kanundur. Bu görüş açısından, devlet varlığının ve Kamu Hukukunun temel direği, ana unsuru olan siyasî birlik kuruluşunun herşeyden önce bir hukuk düzeni olarak incelenmesi gerekmektedir. (18).

Devlet teorisinde normativist görüşün en aşırı temsilcisi, Viyana mektebinin kurucularından Hans Kelsen'dir. Kelsen'e göre devletin fikri muhteva ve karakteri, bir «normlar sistemi» olmasıdır. Devletin özü esas ve temel norma dayanan kaideler bütünüdür. Buna göre devlet düzenini, her türlü sosyolojik ve siyasî gerçekleri aşan bir hukuk sistemi olarak değerlendirmek gerekir. Hukuk normları sisteminin değer ve gayelerinden sıyrılmış bir devlet teorisi, nedensellik ilkesine dayanan veya siyasî amaçlara yönelen hukuk dışı bir araştırma konusu olabilir. Oysa ki devletin ayırıcı özelliği, -onu müsbet ve fizik ilimler metoduna bağlama eğilimini güdenlerin kanaat ve dilekleri aksine- devlet kavramının, sadece bir normlar sistemi olarak aydınlanıp değerlendirilmesi ile müm-

(18) Nitekim Harold J. Laski, 1945 yılında «An Introduction to Politics» eserinin Londra'da Gorge Allen Urwin Dtd. tarafından yayınlanan 8 inci baskısında aynı tezi savunmaktadır. Devletin Mahiyeti II. s. 4.

kündür. Devletin objektif varlığı, ancak hukukî normların yürürlüğü ile, gerçekleşebilir. Bu bakımdan devlet = hukuk nizamıdır (19).

2 — Sosyal devlet nazariyesi açısından devlet teorisinin prototipini Franz Oppenheimer'in, Sosyal Psikoloji monografileri arasında yayınlanan «Devlet» adlı araştırmasında görmekteyiz. Yazar, başlangıç sözünde eserinin, devleti, sadece «sosyoloji, tarih felsefesi ve iktisadî teori» açısından ele aldığını belirtmekte, «millî ve milletlerarası münasebetlerin hukukî şekilleri» üzerinde durmayı konu dışı bıraktığını açıklamaktadır (20).

XX inci Yüzyılın yarısı süresince memleketimizde, Âmme Hukukunun en büyük otoritesi olarak izlenen Fransız bilgini Léon Duguit de, devletin doğuşunu, idare edenlerle idare olunanlar arasında sosyal bir farklılaşmaya bağlayan teorisiyle, bu yönün belli başlı temsilcilerinden biridir. Ünlü Borteaux'lu Profesöre göre, bir tüzel kişi olan devlet, iradeye sahip olmadığına göre, ona «Hâkimiyet» denen sübjektif bir hak tanınmaz. Devlette hükmedenlerle onlara tâbi olanlar arasındaki münasebet, hukukî bir değer farkı olarak yaratılmak istenen mevhum ve metafizik bir irade üstünlüğü ile değil, ancak maddî ve manevî kudret faktörlerinden kaynak alan içtimaî farklılaşma ile izah olunabilir.

Bu arada Duguit, idare edenlerin kudretlerini kötüye kullanmalarını önleyecek objektif hukuk (Le Droit objectif) kaidelerinin kaynağını da, sosyal dayanışmada aramaktadır. Ona göre objektif hukuk keyfî sübjektif iradelerden değil, insanlar arasındaki içtimaî bağlılık (Solidarité) dan doğmaktadır. Bu bağlılığın biri mekanik benzeyiş (Solidarité par similitude), diğeri organik iş bölümü (Solidarité par division de travail) dayanışması olmak üzere iki nâzım prensibi ve ayrı beliriş şekli vardır. İnsanlar toplum içindeki hareket tarzlarını, bu bağlılık esaslarına göre ayarlarlar. İşte bu hareket tarzlarını çerçeveleyen şekiller, objektif hukuk kaidelerini teşkil edenler. İdare olunanlar gibi idare edenler de fiil ve hareketlerini, bu kaidelere uydurma ödevindedirler. (21).

3 — XX inci Yüzyılda Devlet Teorisini sadece siyasî görüş açısından ele alınmasının en tipik örneğini, İsveç'li bilgin Kjellen'in

(19) Hans Kelsen, *Allgemeine Staatslehre* (Genel Devlet Teorisi) Berlin, Verlag von Julius Springer, Sh. 1925 Sh.16 ve sonrası.

(20) Franz Oppenheimer: *Der Staat*, (Devlet), Literarische Anstalt Rütten und Loening, Frankfurt am Main, s. 5.

(21) Tafsîlât ve me hazlar için bakınız : Yavuz Abadan, *Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, s. 61 ve sonrası.

«Siyaset Sistemi» nde görüyoruz. Kjellen'in, Devlet fenomenini her türlü hukukî ilişkilerinden sıyrıp bağımsız, gaî bir bilim dalının konusu olarak inceleme hedefini güden iki önemli eserinden biri doğrudan doğruya «Bir Siyaset Sisteminin Ana Hatları» diğeri ise, «Hayat Şekli Olarak Devlet» adlarını taşımaktadır. (22). Görülüyor ki İsveçli' bilgin, devlet nazariyesi yerine «Siyaset Sistemi» adını verdiği ilk eserinde Eflâtun ve Aristo'nun izinde klâsik Yunan teorisinin teknik terimini benimsemeyi tercih etmiştir.

«Bir siyaset sistemi» ndeki ana hatları çizilen organik devlet nazariyesinin esaslarına göre, devlet, fert üstü canlı bir varlık olup tıpkı insanlar gibi reel bir yaşayışa sahiptir. Ancak gelişim merhalelerinde çok büyük ve kudretlidir. Her devletin birbirine kopmaz bağlarla birleşmiş ve kaynaşmış beş esas unsuru vardır. Bunlardan biri, devletin şekli varlığını çerçeveleyen ülkesi, diğeri malî takatını belirten bütçesi, üçüncüsü siyasî birliği temsil eden millet, dördüncü halk topluluğunun sosyal belirtisi olan cemiyet, sonuncusu ise siyasî kudretin tezahür şekli hâkimiyettir (23). Bunlar, aynı varlık ve hayat bütünüünün çeşitli belirtileridir. Aynı kudretin beş unsuru olarak sanki barışta çalışan veya harpte çarpışan tek bir elin organik dayanışma ile birbirine kilitlenmiş beş parmağıdır.

Kjellén, «Hayat Şekli Olarak Devlet» kitabında, özellikle üye-

(22) Bu iki eserin Almanca çevirileri şu adlarda yayınlanmıştır :

1 — «*Grundriss zu einem System der Politik*» (Bir Politika Sisteminin Ana Ana Hatları) Leipzig. 1920.

2 — «*Der Staat als Lebensform*» (Hayat Şekli Olarak Devlet). Berlin 1924.

(23) Kjellen, sisteminin bu çıkış noktasında da özellikle Eflatun'un sadık izleyicisidir. Gerçekten Eflatun'un, devletin mahiyeti hakkındaki hükmü şudur : Devlet yalnız bir teşkilât şekli, sadece bir kanunî nizam değil, bir «Cosmos = alem»; ferdiyet gibi kendi hayatını yaşayan ve taşıyan büyütülmüş bir «Ferdiet = Macroantropos» tir. Aristo ise daha çok sosyolojik bir görüşle, devletin köy ve kasabalardan kurulmuş mükemmel bir cemiyet, bir müessese olduğunu belirtmekle beraber, «fertlerin üstünde organik bir kuruluş» olduğu görüşü ile hocasına katılmaktadır.

Bilindiği üzere klâsik teori, devletin esas unsurlarını, 1 - Ülke, 2 - Halk, 3 - Hakimiyet olmak üzere sınırlamaktadır. Yine klâsik tasnife göre bunlardan herhangi birinin eksikliği, devletin varlığını ortadan kaldırmaktadır. Kjellen, klâsik düşüncenin üç devlet unsurunu beşe çıkarmıştır. Ancak temel kavramlarda bir değişiklik yoktur. İsveçli bilginin devlet unsurlarına kattığı ekonomik güç devrimizin ekonomik ve sosyal düzeninde devlet kudretinin en bariz belirtisini teşkil etmektedir. Halk unsurunun millet ve cemiyet olarak ikiye bölünmesi ise, sosyal ve siyasî gerçekler âleminin şematik olduğu kadar metodolojik bir ayırım zorunluğuna dayanmaktadır.

zerinde etraflıca durduğu (s. 81 ve sonrası) bu beş devlet unsurundan her birinin «siyaset sistemi» çerçevesinde sonu «Politik» eki ile biten beş ayrı bilim dalınca araştırma ve inceleme konusu yapıldığını belirtiyor. Buna göre ilk unsur olan ülke ve mekânı, «Gespolitik»; iktisadî ve malî güç kaynakları ile devletin bütçesini, «Ökopolitik» (iktisadî siyaset); milleti «Demopolitik»; halkı, Soziopolitik»; hâkimiyeti ise, «Kratopolitik» (kudret ve hakimiyet siyaseti) araştırıp incelemekte ve bu alanlara hâkim müsbet ve sabit kanunları bulma gayesini gütmektedirler. Demopolitik bilim dalı, devletin bu unsurunu, ırk, dil, kültür, karakter vesaire özellikleriyle siyasî birlik şuuru mihrakında birleşmiş ve bütünleşmiş canlı bir toplum tipi olarak anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır. Buna karşılık Soziopolitik, çeşitli sosyal menfaat gruplarına bölünmüş halk topluluğunu temsil eden cemiyet ile devlet arasındaki münasebet ve ilişkileri araştırmaktadır. Nihayet Kratopolitik, siyasî ve hukukî bakımdan teşkilâtlanmış otoritenin, hükûmet ve idarenin gayelerini gerçekleştirme imkân ve sonuçları üzerinde durmaktadır.

Kjellen, bu ana siyaset bilim dallarından ilk dördüncü politik ekinde birleşen üçer, sonuncusunu da iki talî bilim dalına ayırmakta, böylece «bir siyaset sistemi» nin kapsadığı siyasî bilimler sayısı on dörde yükselmektedir. Sonunda İsveç'li bilginin «Bir Siyaset Sistemi» nin, devlet varlığının gelişim ve hedeflerini biyolojiden ekonomiye, fizikten psikolojiye, coğrafyadan hukuka uzanan çeşitli müsbet ve manevî bilimler yardımı ile, devletin işleyiş ve görevini, bütünü ilerlemesini reel şart ve davranışlarla sağlayacak bilimsel nitelikte belirli bir gaye bütünlüğüne yöneltme amacı, dikkati çekmektedir. Bu görüşün, siyasî teorilerin aydınlanmasına yaramaktan daha çok, her türlü siyasî davranışların meşruluğunu, siyasî realite ve kudret temelleri üzerine kurma eğilimi ön plâna çıkmaktadır.

II — Araştırma ve Eğitim Metodu :

Bu durum genel anlamda Âmme Hukuku programlarına girmesi gereken konuların sınır tanımayan genişliğini bir kere daha ortaya koymaktadır. Gerçekten Umumî Âmme Hukuku öğretiminin, terim haysiyetine uygun olarak, Kamu Hukuku genel prensipleri yanında, devlet nazariyesinin yukarıda belirtilen çeşitli yön ve anlayış farklarını da kapsaması zorunluğu, neredede ise kesin bir emir halinde belirlemektedir. Bu görüş açısından matematik düşünce ka-

tegorileri de dahil, insan toplumunun hukuk, devlet, ekonomi, eğitim ve saire şeklindeki düzen ve değerlendirme vetirelerinde (süreçlerinde) bir yandan normatif, öte yandan siyasî ve sosyolojik görüş açılarından en yaygın ilgi konusu haline gelmiş bulunan umumî hukukunun araştırma ve öğretim metodu, gerçekten içinden çıkarılması güç problematik bir hâle gelmiştir.

Bilindiği üzere, felsefî ve ilmî alandaki araştırmaların doğruluk ve sağlamlığı, kullanılan metodun isabetine bağlıdır. Eski Yunancada *Melthodus* kökünden kaynak alan *Method*, terim olarak, ilmî araştırmalarda hakikate, bilgiye ulaşma için tutulan yol ve usûl anlamına gelir. Demek oluyor ki metod, bilimsel çalışmalarda doğruyu ve isabetliyi ortaya koyacak belli bir hedefe ulaşmak için plânlı, rabitalı, insicamlı bir düşünce ve davranış tarzıdır. Bunun aksi ise, sübjektif, plânsız, rabitasız fikir çabalarıdır. Devrimizde metodlu çalışma, doğrudan doğruya ilmî çalışma demektir. Methodsuz gayretlerin ilmîlik vasfı en küçük bir ilgisi yoktur.

Metod konusunun genel anlamda çözüm zorunluğu, bu noktada başlamaktadır. Gerçekten çeşitli yönere çeken Kamu Hukuku ve devlet nazariyecileri, Genel Kamu Hukuku kavramını enine boyuna genişleten sonuçlara varmada yarış halindedirler. Nitekim Rudolf Laun, devlet nazariyesini, «Devletin İlmî Nazariyesi» olarak vasıflandırdıktan sonra, bu dalın üç ana gruba ayrıldığını belirtmekte ve üçlü 1 — Sosyolojik görüş açısından devlet nazariyesi, 2 — Hukuk görüşü açısından devlet nazariyesi (Alman öğrenim sistemi ve terminolojisi bunu benimsemektedir), 3 — Ahlâkî değer açısından devlet teorisi ayırımında ısrar etmektedir. (24).

Aslında Genel Kamu Hukuku kapsamına giren malzemenin genişlik ve çeşitliliği, ötedenberi metodolojik açıdan güçlükler ve ayrıntılar yaratmış ve yaratmakta bulunmuştur. Özellikle siyasî devlet gerçeği ile normatif hukuk sistemini, tek bağımsız bir bilim dalı halinde bağdaştırıp kaynaştırma hedefini güden «Umumî Âmme Hukuku», araştırmalarında bir yandan müsbet bilimlerin nedensellik ilkesi ile, manevî ilimlerin gayeye yönelen metod farklılıkları arasında uzlaştırıcı ve aydınlatıcı bir denge araştırma zorunluğundadır.

Bu dengeyi sağlamanın imkânsız derecede güçlüğü, genel anlamda aynı bilim dalının mensupları olan âmme hukuku ve devlet

(24) Rudolf Laun *Allgemeine Staatslehre*, Otto Meissners Verlag, 1961, s. 1 - 3.

nazariyecileri arasında devamlı görüş ayrılıklarının kaynağıdır. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere, Alman Kamu Hukuku literatüründe yüz yıla yaklaşan devamlı tartışmalara rağmen, henüz Âmme Hukuku kavramının ad ve kapsamında bir görüş birliği doğmamıştır. Anlaşmazlık, terimlerden başlayarak, kanunun gaye, metod ve kapsamına uzanmaktadır.

Nitekim Alman bilim terminolojisinde önce : 1 — «Müsbet ve Tabii İlimler = Natarwissenschaften», 2 — «Manevî İlimler = Geisteswissenschaften» olarak geniş çapta bir ikili ayırma vardır. Ahlâk, hukuk, devlet hatta iktisat gibi toplum düzeni ile ilgili bilimlerin hepsi, ikinci gruba girmektedir. İşte bu noktada bilginler arasında yeniden terminolojik bir anlaşmazlık baş göstermektedir. Bir kısım bilginler Kamu Hukuku kapsamına giren malzemeyi ikiye bölerek «Hukuk ilmi = Rechtswissenschaft» ile «Devlet ilmi = Staatswissenschaft» ni birbirinden ayırmaktadır. Buna karşılık diğer bir grup, tekil olarak Devlet ilmi terimini benimsememekte, çoğul olarak «Devlet ilimleri = Staatswissenschaften» kullanılışını tercih etmektedirler. Bu çoğul kavram ise, bütün iktisadî ve sosyal bilimleri kapsamaktadır.

Bu yüzden konumuzla ilgili bilim dalı, devlet ilmi veya devlet ilimleri dışında «Genel Devlet Nazariyesi» adını taşımaktadır. Bu terim, özel olarak, «Devletin İlmî Bilgisi = Wissenschaftliche Lehre vom Staat» anlamında kullanılmakta ise de, hukuk bilgisi ile devlet ilimlerinin siyasî tarih ve genel felsefenin özellikle ahlâkın ana prensiplerini de konusu içerisine almaktadır. (25).

A — Bu durum açıkça gösteriyor ki, genel anlamda Âmme Hukuku, toplum meselelerinde bir yandan gerçek (realite), öte yandan değer (idealite) yargılarıyla uğraşan iki yönlü çeşitli bilim dalları üzerinde çalışmaktadır. Bu yüzden araştırmalarında konunun ve ulaşılmak istenen hedefin özellik ve isterlerine uyarak yerine göre ampirik veya rasyonel, zaman zaman da karma bir metod seçme durumundadır.

Yukarıda belirtildiği üzere metod, bilim alanında gerçek ve doğru bilgiye ulaşmak için, plânlı disiplinli, insicamlı, rabıtalı, bir çalışma düzenidir. Bunun aksi, sübjektif, keyfî, tesadüfî, etkenlerle dağınık plânsız açısından metodlu ve bilimsel çalışmayı, aynı anlam ve kavramda birleştirmek gerekir. Methodsuz çalışmalar gün-

(25) Rudolf Laun, *Allgemeine Staatslehre* (Genel Devlet Nazariyesi) Otto Meissners Verlag Schloss Bleckide an der Elbe, 1964, s. 12 ve sonrası.

lük ve pratik yaşayış için, ne kadar faydalı ve yararlı -eski terimle- âmiyâne bilgiler getirirlerse getirsinler, bilimsel değer taşımaktan yoksundurlar.

Kamu Hukuku, nomatif bir bilim dalı olarak, sosyolojik, tarihî, doğmatik, felsefî ve siyasî yönlerden araştırma konusudur. Konusu aynı olan beş bilim dalının ayrıntıları, araştırma konuları ile uyguladıkları metod farkında toplanmaktadır. Kamu Hukuku alanında felsefî yönden araştırma, 1 — Ya hukuk normlarının mantikî (lojik) değer ve bütünlüğünü belirtmeye, 2 — Ya hukuk fenomeninin zaman; mekân ve sosyal şartlara göre değişmeyen temel unsurlarını meydana koymaya, 3 — Nihayet ideâl bir hukuk kavramının deontolojik bir araştırma ile tesbitine yönelir.

Hukuk felsefesi gibi devlet felsefesi de, ideâl kavramlara yöneldiği ölçüde, gözlem ve deney temelinden ayrılıp rasyonalist metodun Transcendental veya dialectique kanatlarına sığınarak «A-priori» elde edilen kavramlarla öze, esasa, cevhere inmeye; olayların değişmeyen ana prensiplerine ulaşmaya çalışmaktadır. Şu kadar ki müsbet matyerden kopmuş sadece rasyonel bir spekülâsyona dayanan bu metodun, XIX uncu Yüzyılın ortalarından beri fikir hayatı ve gelişimine hakim olan müsbet felsefe (Philosophie positive = Auguste Comte) akımı karşısında gerilediği de kabul edilmek gerekir.

Nitekim pozitivist hukuk bilginleri, gerek felsefî, gerek doğmatik anlamda hukuk bilimi araştırmalarının, mutlaka «yürürlüğü ile meşrûluk kazanmış bir hukuk düzeni temeli» ne dayanması gerektiğinde direnmektedirler. Ancak sosyal ve siyasî şartların zorladığı gerçeklerden üstünde, insan varlık ve haysiyetine daha uygun kararlı ve şerefli bir hukuk ve devlet düzenine ulaşma hedefine yönelen özlemler, her devirde olduğu gibi bugün de seslerini yurumakta devam etmektedirler. Bu durum dağınıklığı inkâr götürmeyen genel anlamda Âmme Hukuku araştırma ve öğretimi için özel bir metod seçebilme imkânını çeşitli bakımlardan bir tartışma anlaşmazlık konusu haline getirmektedir.

B — «Genel Devlet Nazariyesi» nin bütün dünyaca standard eseri olarak kabullenilmiş bulunan eserinde Georg Jellinek, tıpkı müsbet ilimlerde olduğu gibi, bütün sosyal bilimlerde de «objektif verilere dayanan gözlemin bilimsel araştırmalar için tek çıkış noktası» olduğu esastan hareket etmektedir. Bu anlamda amprik araştırma metodu, spekülâtif genellemeleri modern bilim anlayışı

ve metodundan kesin çizgilerle ayırmış, bulunmaktadır. Başta İngiliz sansüalistleri olmak üzere (Bacon, Locke, Berkeley, Hume) modern kritisist ve rasyonalist metodolojinin Descartes, Spinoza ve Kant gibi ünlü temsilcileri elele vererek sosyal bilimlerin, dolayısıyla «genel devlet nazariyesi» nin, «ampirik araştırma zeminini bırakmadan» devlet faaliyetinin çeşitli yönlerini, gayelerini, tarihî gelişimini açıklamakla yetinmesi gerektiği esasında birleşmektedirler. (26).

Bu görüş açısından Jellinek, Ortaçağ Devlet Felsefesi ve Metodolojisine karşı kesin bir cephe almaktadır. Gerçekten Ortaçağ görüşü ile bütün bilimciler, gerçeği sadece kavramda arayan, değer ve fikirlerin maddî etki ve varlığına inanmayan, varlığı kavramların gelişinde bulunmaya çalışan «nominalist» lerdir. Onlara göre değer ve fikirlerin gerçek varlığı yoktur. Bu anlamda hayat ve kâinat sadece, realite (gerçeklikten) uzak bir nomia (kavramlar) âlemidir.

Gerçekten konu, görüş açısından ne kapsam ne de metod bakımından bir ayırma elverişli değildir. Müsbet ilimlerle manevî bilimlerin konularında olduğu kadar metodlarında da farklılığın bulunması, dış âlem (Cosmos) ile iç âlem (Ethos) arasındaki münasebet ve kanunların ayrılığına ve gerçekleşme mezanizmasının işleyiş özelliğine dayanmaktadır. Aslında gerçek bilim, hangi alanda olursa olsun, gerçekçi ve ülkücü görüş açılarının işbirliği olmaksızın; bir yandan müsbet, öte yandan manevî bilimlerin metodlarının sentetik bir uygulama imkânına kavuşturma metodlarını sentetik bir uygulama imkânına kavuşturmaksızın, hakikate ve doğru bilgiye varma hedefine ulaşamaz. Nitekim, Kant bilim haysiyetine sahip her bölüm ve dalda, araştırmacının dengesini ayarlayacağı ölçüde ampirik ve rasyonalist metodların kullanılması gerekliliği üzerinde durmaktadır: «Muhtevası olmayan fikirler boş, kavramlara dayanmayan görüşler kördür». (27).

(26) George Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin. Verlag von O. Häring 1914. Sh. 156 ve sonrası.

(27) Kant, *Kritik der reinen Vernunft*. (Saf aklın tenkidi), s. 75.